

نقش حیا و عفت در هدایت دینی نوجوانان از منظر آیات و روایات

اکرم لشکری^۱

چکیده

حیا و عفت از جمله ارزش‌های بنیادین اسلامی هستند که نقش مهمی در شکل‌گیری رفتار فردی و اجتماعی نوجوانان ایفا می‌کنند. زیرا در دنیای معاصر، نوجوانان با هجوم چالش‌های اخلاقی و فرهنگی مواجه‌اند که هدایت دینی‌شان را تهدید می‌کند و انحرافات رفتاری را افزایش می‌دهد. این مقاله با بیان مسئله ضرورت تقویت حیا و عفت به عنوان ارزش‌های بنیادین اسلامی، به بررسی نقش این فضیلت‌ها در هدایت دینی نوجوانان از منظر آیات قرآن و روایات می‌پردازد. هدف تحقیق، بررسی نقش حیا و عفت در هدایت دینی نوجوانان از منظر آیات و روایات است که با روش توصیفی بوده و گردآوری کتابخانه‌ای صورت گرفته است. یافته‌های تحقیق شامل شناسایی اصول عملی حیا نظیر متانت در کلام، پرهیز از اختلاط بی‌حریم، مصاحفه و شوخی با نامحرم می‌شود که این موارد، سپری در برابر انحرافات ایجاد کرده و نوجوانان را به سعادت فردی و اجتماعی رهنمون می‌سازد. راهکاری عملی برای مقابله با بحران‌های اخلاقی ارائه می‌دهد و بر اهمیت حفظ حریم‌ها در فعالیت‌های اجتماعی نوجوانان اصرار می‌ورزد.

کلیدواژه‌ها: حیا، عفت، هدایت دینی، نوجوانان، آیات، روایات.

^۱. طلبه سطح ۲ مدرسه علمیه ایمانیه (تاکستان)

مقدمه

حیا و عفت از جمله ارزش‌های بنیادینی هستند که نقش مهمی در شکل‌گیری رفتار فردی و اجتماعی نوجوانان ایفا می‌کنند. این دو ویژگی اخلاقی نه تنها به تقویت هویت شخصی و احترام به خود کمک می‌کنند، بلکه زمینه‌ساز ایجاد روابط سالم و مثبت با دیگران نیز هستند. برای تاثیر حیا و عفت بر رفتار نوجوانان می‌تواند به درک بهتر چگونگی شکل‌گیری رفتارهای اجتماعی و ارتقای سلامت روان آنان کمک کند. این دو ویژگی به آنها کمک می‌کند که از جذب به رفتارهای خطرناک مانند اعتیاد، بزهکاری و رفتارهای ضد اجتماعی دوری کنند. حیا به عنوان چراغی درون نوجوان عمل می‌کند که او را از اشتباه و گناه باز می‌دارد و در نتیجه به ایجاد رفتارهای مثبت منجر می‌شود. شناخت عوامل مؤثر در تقویت حیا و عفت و ارائه راهکارهای کاربردی، به ارتقای سلامت روانی نوجوانان و حفظ انسجام خانواده و جامعه کمک کرده و می‌تواند از پیامدهای منفی ناشی از انحرافات اخلاقی و رفتاری در این گروه سنی پیشگیری نماید. بنابراین، نیاز به پژوهش‌های علمی در این زمینه احساس می‌شود.

بررسی و مطالعات در زمینه موضوع تحقیق نشان می‌دهد که حیا و عفت در شکل‌گیری رفتارهای فردی و اجتماعی نوجوانان نقش مهمی دارند. عوامل تربیتی، الگوآفرینی و محبت در خانواده و مدرسه در تقویت این فضایل مؤثرند. کتاب‌هایی مانند "حیات طیبه" و آثار عباس رجبی بر اهمیت تقویت فرهنگ حجاب و آموزش ارزش‌های دینی و اجتماعی تأکید دارند و راهکارهای مؤثری برای پرورش این فضایل ارائه می‌کنند. این مطالعات اهمیت تحقیق در این حوزه را برای ارتقای سلامت اخلاقی و اجتماعی نوجوانان و پیشگیری از آسیب‌ها نشان می‌دهند. با توجه به تبارشناسی این مفاهیم در متون دینی و اخلاقی، حیا و عفت از دیرباز به عنوان پایه‌های اصلی شخصیت سازنده و جامعه‌پرور شناخته شده‌اند و همواره مورد توجه فقها و اندیشمندان اسلامی قرار گرفته‌اند. این رویکرد، اهمیت بررسی و تقویت این فضایل را در نسل نوجوان به عنوان گامی مؤثر در ساختار اخلاقی و اجتماعی جامعه، دوچندان می‌کند.

حیا در لغت: به معنی شرم، آزر و انقباض نفس از انجام کار قبیح است.^۲

در اصطلاح اخلاق اسلامی، حیا حالتی نفسانی است که انسان را از ارتکاب زشتی‌ها باز می‌دارد و به انجام کارهای نیک وادار می‌کند.^۳

در روایات، تأکید فراوانی بر جایگاه رفیع حیا شده است. پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) حیا را شاخه‌ای از ایمان دانسته‌اند: «الْحَيَاءُ وَالْعِيَّةُ شَعْبَتَانِ مِنَ الْإِيمَانِ...»^۴ حیا و کمزبانی دو شعبه ایمان است...» امام صادق (علیه‌السلام) نیز فرموده‌اند: «لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا حَيَاءَ لَهُ»^۵ ایمان ندارد کسی که شرم ندارد. «این احادیث نشان می‌دهد حیا تنها یک عادت اجتماعی نیست، بلکه ریشه در باورهای قلبی و ایمان دارد و نشانه‌ای از حیات قلب محسوب می‌شود.

عفت در لغت: به معنای خودداری و بازایستادن از چیزی است.^۶ در اخلاق، به حالت و میانه‌روی در تمایلات نفسانی، به ویژه غریزه جنسی، اطلاق می‌شود.

نقش حیا و عفت در هدایت دینی نوجوانان از منظر آیات و روایات

1- ارزش اخلاقی حیا و عفت در قرآن و روایات

حیا و عفت از ارزش‌های کلیدی اخلاقی در قرآن و روایات هستند که نقش محوری در هدایت نوجوانان ایفا می‌کنند. این فضیلت‌ها نه تنها نشانه ایمان راستین‌اند، بلکه سپری در برابر انحرافات دوران نوجوانی به شمار می‌روند؛ قرآن مؤمنان را کسانی توصیف می‌کند که از کارهای زشت شرم دارند و این حیا، بنیان هدایت فردی و اجتماعی‌شان است. براین اساس حیا و عفت از مهم‌ترین ارزش‌های اخلاقی در قرآن کریم به شمار

^۲. ابن فارس، مقاییس الغه، ذیل «حیی»

^۳. نراقی، معراج السعاده، ج 1، ص 365.

^۴. نهج الفصاحه، ح 1433

^۵. کلینی، الکافی، ج 2، ص 106

^۶. ابن فارس، مقاییس الغه، ذیل «عفت»

می‌روند و به عنوان اصولی بنیادی در زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان شناخته می‌شوند. قرآن و روایات بر ضرورت و اهمیت این فضیلت‌ها تأکید ورزیده و آنها را نشانه ایمان راستین می‌دانند. برای نمونه، قرآن حیا را یکی از صفات مؤمنان برمی‌شمارد و بیان می‌کند که مؤمنان از کارهای زشت و ناپسند شرم دارند؛ این صفت، گواهی بر ایمان آنهاست. خداوند در قرآن، دختران شعیب را الگویی برای نوجوانان معرفی می‌کند و عفت‌ورزی آنان را با عبارت «آنها با حیا راه می‌رفتند» توصیف کرده و نجابت‌شان را به دلیل نوع راه رفتن در حضور حضرت موسی (علیه السلام) تحسین می‌نماید. این مثال نشان می‌دهد چگونه حیا در رفتار روزمره، نوجوانان را به سوی نجابت و دوری از گناه هدایت می‌کند.^۷

یکی از شرایط مهم اساسی فعالیت اجتماعی زن و حضور وی در صحنه‌های گوناگون مرزبندی دقیق و جدایی او از مردان است. قرآن کریم بیشتر بر این مطلب تأکید دارد. سوره احزاب آیه 33 و آیه 53 می‌فرماید: «هر گاه از ایشان چیزی خواستید از پشت پرده و حائل طلب نمایید». این امر واضح است که فعالیت‌های اجتماعی زنان و حضور آنها در جامعه زمینه ارتباط و اختلاط بین زن و مرد را بیشتر می‌کند و این اختلاط در ارتباط بین زن و مرد گاه مفسده‌ای در پی دارد. پس زنان و مردان اگر بخواهند جامعه خود را به سعادت و موفقیت نزدیک کنند باید در این امر عفاف پیش گیرند و از افراط و تفریط دوری کنند، چون شاید عدم رعایت این اصول حضور زنان در جامعه خطرناک باشد. رسول الله ص در زمان حیاتشان در ورودی زنان به حجره را از در ورودی مردان مجزا ساخت و فرمود خوب است این در را به بانوان اختصاص دهیم.^۸

اسلام با اختلاط مخالف است نه با شرکت زن در مجامع با حفظ حریم و حدود شرعی اسلام به خطرات ناشی از روابط به اصطلاح آزاد جنسی به طور کامل آگاه است لذا پرهیز از مصافحه و دست دادن با نامحرم یکی دیگر از اصولی است که زن و مرد باید رعایت کنند تا بتوانند در جامعه کنار یکدیگر فعالیت کنند در روایتی از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) وارد شده است «جزای مصافحه با نامحرم مواجهه با غضب الهی است، کسی که با نامحرمی دست بدهد سزاوار غضب الهی شده است.»^۹ و پرهیز از گفتگوی غیر مجاز یکی از مسائلی است که آن را شوم و ناپسند می‌داند، شوخی و لهو و لعب بین زنان و مردان است که آثار سوء بسیاری در جامعه دارد و منجر به مفسده و به گناه افتادن می‌شود. بنابراین باید موازین اسلامی را رعایت کنند و با وقار و متانت در محیط کار و جامعه حضور یابند و از گفتگوهای بیهوده و باطل بپرهیزد. رسول

۷. فصص/23

۸. تاریخ اسلامی مذهبی، ج 5، ص 409

۹. حرعاملی، وسائل الشیعه، ج 20، ص 196

اکرم ص می فرماید هر کس با زن نامحرمی شوخی کند برای هر کلمه ای که با او سخن گفته است هزار سال زندانی می شود.^{۱۰}

2- عفت و حیا در سیره معصومین (علیهم السلام)

موضوع عفت و حیا در سیره معصومین (علیهم السلام) همواره جایگاه ویژه‌ای در فرهنگ و دین اسلام دارند. عفت و حیا نه تنها به عنوان ویژگی‌های فردی و اخلاقی تلقی می‌شوند، بلکه ارتباط عمیقی با اصول اجتماعی و فرهنگی جوامع اسلامی دارند. معصومین به عنوان الگوهای بی‌نظیر در رفتار و کردار خود، همواره بر اهمیت حفظ عفت و حیا تأکید کرده‌اند، آموزه‌های ایشان به ما یاد می‌دهد که عفت و حیا نه تنها باید در روابط فردی رعایت شود بلکه در تعاملات اجتماعی و خانوادگی نیز لازم و ضروری است. این دو ویژگی به عنوان ابزارهایی برای حفظ کرامت انسانی و برقراری پیوندهای مستحکم اجتماعی شناخته می‌شوند.

پوشش یا به تعبیری حجاب از مسائل مهم عفاف در حیات اجتماعی زنان و مردان مسلمان می‌باشد. حضرت زهرا (سلام الله علیها) الگوی مدار جهانی عفاف در پوشش می‌باشد. نوع لباس و پوشش حضرت در شب عروسی، شاخصه‌ای از عفاف در این زمینه می‌باشد. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله) به ام سلمه فرمود: «فاطمه (سلام الله علیها) را نزد بیاور، ام سلمه فاطمه را نزد پدر آورد، دامن لباس به پاهایش می‌پیچید و از حضور در پیشگاه رسول الله (صلی الله علیه و اله) عرق شرم بر پیشانی‌اش می‌ریخت، پایش می‌لغزید، وقتی حضرت مقابل پدر ایستاد، رسول الله (صلی الله علیه و اله) نقاب از چهره مبارک حضرت زهرا (سلام الله علیها) بر گرفت تا علی او را ببیند، پس رسول اکرم (صلی الله علیه و اله) به دختران عبد المطلب و زنان مهاجر و انصار دستور داد تا حضرت را همراهی کنند و با اظهار شادمانی و خواندن اشعار و تکبیر گویان حمد و سپاس خدا گویند و سخنی را که خشم خدا در آن باشد به زبان نیاورند.»^{۱۱} این پوشش و حیای عفیفاً حضرت فاطمه (سلام الله علیها) در شب ازدواج، الگوی خوبی برای مراسم‌های عروسی می‌باشد، مکتب الگویی عفاف فاطمی، ارتباط میان زن و مرد نامحرم حد و حدودی دارد و باید در اینگونه رابطه‌ها ادب و نزاکت مسائل شرعی رعایت شود و اگر زن و مرد حتی اندکی از این محدوده خارج شوند و احساس خودمانی

^{۱۰} حرعاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۰، ص ۱۹۸

^{۱۱} کلینی، کافی، ج ۵، ص ۵۳۸

6. تشویق به فعالیت‌های گروهی سالم: سوق دادن انرژی نوجوان به سمت ورزش‌های گروهی، اردوهای فرهنگی، کارهای خیریه و کانون‌های مذهبی پویا که نیاز به معاشرت سالم را در فضایی کنترل‌شده تأمین می‌کند.

پیامدهای نقض حیا و عفت بر انحراف از هدایت دینی

بی‌حیایی و فقدان عفت، نوجوان را در معرض آسیب‌های جدی فردی و اجتماعی قرار می‌دهد. از منظر دینی، این ردیلت اخلاقی، انسان را از مدار هدایت الهی خارج می‌سازد. قرآن در سوره نحل آیه ۹۰ بر عدالت و پاکدامنی تأکید دارد و روایت نبوی هشدار می‌دهد: «إِذَا فَشَا الْفَحْشُ فِي قَوْمٍ لَمْ يَدْعُوهُمْ اللَّهُ إِلَّا بِالْعُقُوبَةِ؛ چون فحشا در میان قومی شایع شود، خدا آن‌ها را جز با عذاب نمی‌خواند.» بدحجابی منجر به اختلالات روانی، غفلت از آخرت و مفاسد اجتماعی می‌شود، در حالی که حیا و عفت راه سعادت ابدی را می‌گشاید. قرآن هشدار می‌دهد: «إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ؛ ۳۳» روایات نیز شایع شدن فحشا را زمینه‌ساز عذاب عمومی می‌دانند. بنابراین نقض حیا و عفت، نوجوانان را از مسیر هدایت الهی دور می‌کند

در سطح فردی، رفتارهای بی‌قید، ابتدا به صورت سرگرمی جلوه می‌کند، اما به تدریج عزت نفس نوجوان را تخریب کرده، او را به سمت گناهان بزرگ‌تر سوق می‌دهد و اضطراب، احساس پوچی و دوری از معنویت را به دنبال دارد. در سطح اجتماعی، باعث شیوع بی‌اعتمادی، افزایش طلاق، تضعیف نهاد خانواده و ناامنی روانی به‌ویژه برای زنان می‌شود. جامعه‌ای که حیا و عفت در آن کمرنگ شود، به تدریج استعداد پذیرش هر نوع انحراف و بی‌بندوباری را پیدا می‌کند.

یکی دیگر از آثار و پیامدهای سوء بدحجابی و ابتذال در پوشش ایجاد اختلالات روانی است بعضی از زنان با سوء استفاده از گزینه های خود نمایی برای جلب رضایت دیگران در محیط های اجتماعی به خود نمایی و جلوه گری اقدام می کنند و در نتیجه فکر و اندیشه خود را خواسته یا ناخواسته در بُعد تمایلات و تخیلات پوج محدود می کند، بنابراین بدحجابی و پوشش ناقص زن در جامعه فشارهای روحی جبران ناپذیری بر روان و اعصاب و شخصیت او وارد می سازد و از آنجایی که در این حالت خود را با هجوم نظرهای مختلف مواجه می بیند و از پاسخگویی به همه آنها عاجز است، در این صورت یا به سوی بی تفاوتی و بی قیدی کشانده می شود و یا به تخیلات و اعمال نامناسب دست می زند. در مورد مردان نیز برهنگی و بی حجابی عامل پریشان حالی و آشفتگی های روحی بدنبال آن بیماریهای جسمی است. علاوه بر اینکه اشتغال فکری و آشفتگی روحی خیال پردازی را در پی دارد و از آنجا که به خاطر موانع اعتقادی یا عرضی و اجتماعی نمی

تواند خواسته دل را برآورده سازد و به ویژه اگر این صحنه ها و دل مشغولی ها تکرار گردد موجبات ابتلا به پیامدهای منفی مانند شیوع انحرافات جنسی را به دنبال می آورد. یکی از خطرناکترین انحرافات همجنس گرایی است که تداوم آن موجب آسیب های بسیار زیادی بر جسم و رمان فرد و مفاسد فراوانی در جامعه می شود.^{۳۴} پیامبر اکرم فرمودند: چهار چیز است که اگر یکی از آنها به هر خانه ای وارد شود آن را ویران می کند و از برکت آباد نمی شود، خیانت، دزدی، شرابخواری، زنا. بنابراین آزادی مطلق جنسی یا خود داری از زناشویی علاوه بر آنکه تسکینی به هیجانات جوان نمی بخشد بلکه آنها را به انواع محدودیت های مادی و معنوی و اضطراب های فکری و جسمی دچار می سازد.^{۳۵}

نتیجه گیری

حیا و عفت در دوران نوجوانی به عنوان دو ارزش دینی و اخلاقی، نقش بسیار مهمی در هدایت و رشد باورهای دینی دارند. تقویت این ارزش ها از طریق آموزش، الگودهی و فضای مثبت خانوادگی می تواند به نوجوانان کمک کند تا در مسیر هدایت دینی گام بردارند و از خطرات و انحرافات اجتماعی در امان بمانند. حیا و عفت به عنوان ارزش های بنیادین در جامعه، تأثیر قابل توجهی بر رفتار فردی و اجتماعی نوجوانان دارند. پژوهش در سیره ی معصومین نشان دهنده ی این است که روحانیون و پیشوایان دین همواره بر اهمیت این دو صفت تأکید داشته اند و الگویی مناسب برای نوجوانان فراهم کرده اند. آنان به وسیله ی تقویت حس حیا و عفت در نوجوانان، می توانند به هدایت دینی و اخلاقی این نسل کمک کنند. راهکارهای تقویت حیا و عفت در نوجوانان شامل آموزش های مستمر در محیط خانواده و مدارس، به همراه فضایی حمایت گر و تشویق کننده برای گفت و گوهای آزاد درباره ی ارزش های اخلاقی می باشد. همچنین، رسانه ها و فضای مجازی می توانند نقش بی بدیلی در ترویج این ارزش ها ایفا کنند. با استفاده ی صحیح از این ابزارها، امکان ارتقای آگاهی و مسئولیت پذیری اجتماعی در نوجوانان فراهم می شود. در نهایت، ترویج ارزش های اخلاقی و آموزش

³⁴ ثواب اعمال و عقاب اعمال ابن بابویه، ص 447

³⁵ حیات طیبه، سبک شناسی اخلاقی اجتماعی، ص 299

حیا و عفت نه تنها سلامت روانی و اجتماعی نوجوانان را تضمین می‌کند، بلکه به ساختن جامعه‌ای سالم و اخلاق‌مدار نیز کمک خواهد کرد.

منابع

• قرآن کریم.

- 1- ابن فارس، احمد. (1404ق). معجم مقاییس اللغة. قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- 2- اسحاقی، سید حسین، مروارید عفاف (کاوشی در حیا و غیرت حجاب)، قم مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، 1386.
- 3- احمدی جلفایی، حمید، چهل حدیث پیرامون حجاب و عفاف زنان، قم، انتشارات زائر، 1382
- 4- سیمای حجاب و عفت در آیات و روایات، قم، انتشارات زائر 1392
- 5- تمیمی آمدی، عبدالواحد. (1366). غرر الحکم و درر الکلم. تصحیح سید مهدی رجایی. قم: دار الکتاب الإسلامی.
- 6- پسندیده عباس، غنچه های شرم (نگاهی نو به مفهوم حیا)، قم، مؤسسه ی فرهنگی دارالحديث، 1386.

- 7- پسندیده، عباس، پژوهشی در فرهنگ حیا، قم، دارالحدیث، 1383
- 8- پیشوایی، فریده، رضایی، مریم، حجاب و عفاف در سیما آسیبها و راه کارها، تهران، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما 1386
- 9- پریوند، فریده، معنا شناسی عفاف در قرآن وحدیث، نشر تهران، 1386
- 10- حسین خانی هادی، تربیت الگویی زنان در قرآن، تهران، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما 1382
- 11- حر عاملی، محمد بن حسن. (1409ق). وسائل الشیعة. قم: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام).
- 12- خامنه ای، علی، زن و خانواده، تهران، مؤسسه پژوهش فرهنگی انقلاب اسلامی، 1393
- 13- شریعت موسوی اصفهانی، سید مصطفی، درس حجاب از قرآن، قم، دارالتفسیر 1384
- 14- شفیعی سروستانی، ابراهیم، فرهنگ عفاف و حجاب، نشر قم ۱۳۹۱
- 15- کلینی، محمد بن یعقوب. (1407ق). الکافی. تصحیح علی اکبر غفاری و محمد آخوندی. تهران: دار الکتب الإسلامية.
- 16- رشکیانی، مهدی، عفاف و برنامه های نمایشی رسانه ملی، قم، صدا و سیما جمهوری اسلامی مرکز پژوهش های اسلامی 1393
- 17- رجبی، عباس، راههای تقویت فرهنگ حجاب، تهران، نشر مشعر 1391
- 18- حیات طیبه، (سبک شناسی اخلاق اجتماعی)، مرکز نشر هاجر، پاییز ۱۳۹۶
- 19- قرائتی، محسن، تفسیر سوره ی نور، تهران، مرکز فرهنگی درسهای از قرآن 1388
- 20- طبرسی، حسن بن فضل. (1412ق). مکارم الأخلاق. قم: الشریف الرضی.
- 21- محمودی ارسنجائی علی، اهمیت حجاب و عفاف و ازدواج در اسلام، قم انتشارات علی ابن ابیطالب.
- 22- نراقی، ملا احمد. (1378). معراج السعادة. قم: هجرت.
- 23- مطهری، مرتضی، تفسیر سوره ی نور، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- 24- مجلسی، محمدباقر. (1403ق). بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- 25- وطنی، منصوره، حجاب از منظر فطرت و عقل و شرع، قم، نور السجاد، 1386

www.perplexity.ai/search

[http. sahabprees. ir/39312](http://sahabprees.ir/39312)

www.balagh.ir/conter

<https://journals.miu.edu.af/art>

<https://sahabprees.ir/39312>

www.balagh.ir/conter

<https://journals.miu.edu.af/art>

<https://islamicpsy/rihuac.ir>

<https://ensani.ir/fa/article>

<https://zisteafifan.ir/blog/5331>

<https://civilica.com/doc/196vz74>

www.tasnimnew.com/fa/new/70/1399